

A PEDAGÓGIAI INFORMÁCIÓS RENDSZER PROBLEMATIKÁJA

Az információ minőségi értéke, társadalmi hasznossága — ha nem is kizárólagosan — az információ bázisától függ. Minél szélesebb és rendszerezettebb bázisanyagra épül az információszolgáltatási rendszer, annál megbízhatóbb, gyorsabb és jobban használható. A feldolgozás minősége pedig döntő mértékben ennek függvénye.

Az utóbbi években szükségszerűen merült fel az a kérdés, hogy az információs szervezet és szolgáltatást a dokumentációra, vagy dokumentációra és könyvtári rendszerre, illetőleg még ezeken kívül egyéb anyagokra is építsük-e? Egyre több országban foglalkoznak a pedagógiai információs rendszer szervezésével, szinte már államigazgatási szintre emelve. Az eddig kialakult információs rendszerek túlnyomólag nemzeti jellegűek, eddig még kismértékben, pontosabban csekély hatékonysággal építettek a nemzetközi kapcsolatokra. Együttműködés kezdődött a szocialista országok között, az UNESCO égisze alatt, valamint az Európa Tanács keretében. Az eddigi tapasztalatok szerint elsősorban a dokumentációs bázis kiépítésére törekedtek, szoros összefüggésbe hozva ezt a gépesített anyagfeldolgozással és a visszakereső rendszerrel. Ennek oka egészen nyilvánvaló, mert dokumentációra építve könnyebb kidolgozni a gépesített anyagfeldolgozást, már csak az anyag mennyisége miatt is. Sokkal bonyolultabb probléma a könyvtári rendszerre építeni és még bonyolultabb az egyéb forrásanyagok bekapcsolása, beleértve a nemzetközi együttműködést és az internacionális szolgáltatásokat.

A pedagógiai információs anyagok természetüket tekintve *könyvészeti jellegűek*, az anyaghordozók könyvek és folyóiratok. A kurrens feltárás rendszerint a retrospektív feltárással egészítődik ki az információ-feldolgozás menetében.

A könyvtári szolgáltatásokat is korszerűsíteni kell, még pedig úgy, hogy az információ áramlási folyamatában kellő biztosítékot nyújtson a redundancia túlerjedése ellen. A redundancia a szakirodalom fejlődésének negatív kísérő jelensége, amely a pedagógiában különösen túlburjánzott. A pedagógiai irodalom redundanciája igen nagy és egyre növekszik mindenhol, ahol a pedagógiai irodalom differenciálódott. Növekszik a kiadványok száma, az oldalszámokban mért ismeretanyagban sok a látszatismeret, a sok szövegben elvész az igazi információ. Talán még az aranymosás is könnyebb az objektív pedagógiai információ kiemelésénél. Nálunk a 70-es években divatos irodalom lett a referáló irodalom. Elszaporodtak a semmitmondó bibliográfiák, sok az idézetekből jól, rosszul összeszerkesztett helyi kiadvány. Jelentős mennyiségben jelenik meg a forrásanyagokat harmadlagosan feldolgozó mű.

Megvizsgáltuk bizonyos mennyiségi mutatók alapján a magyar pedagógiai irodalom terméshasználatát 1971 és 1973 közötti időszakban:

	1971	1972	1973
A megjelent művek (könyvek, cikkek) tételszáma	2361	4473	5570
ebből önálló mű	186	800	680

Az összes művek oldalszáma több mint 31 000, amely két év alatt megkétszereződött.

Riasztó a redundancia növekedése, mert nincs hatásos fegyverünk a megállítására, illetőleg a visszaszorítására. Adminisztratív eszközöket nem alkalmazhatunk, kritika pedig alig van a neveléstudományi sajtóban. Talán a szakirodalmat tudatosan használók szűk körében hat a redundancia ellenében a jól szervezett információs hálózat, az egységes szelektációs elvek alkalmazása az információk kiválasztásában és feldolgozásában. Bizonyos vonatkozásban ide sorolhatjuk a könyvtári szolgáltatások koordinációját is.

Információs forrásoknak tekinthetjük a *közoktatási statisztikát*, különösen ha állandósult, történetileg kialakult és nemcsak időszakonként aktuális mérőszámokat alkalmaznak a statisztikai témákban. Az államapparátus és a tanügyigazgatás a *jelentéseknek* igen gadag rendszerével dolgozik.

Értékelő jelentést készítenek a szakfelügyelők országos és megyei szinten, tanévenként, intézménytípusonként és tantárgyanként, a minisztérium, illetőleg a megyei tanácsok által megadott szempontok alapján. E jelentések az iskolalátogatások alkalmával készített jegyzőkönyvekre, jelentésekre épülnek. Az értékelő elemzésben kitérnek az oktatás számszerű eredményeire és a metodikai problémákra. Hasonló jellegűek az *érettségi elnökök jelentései*, amelyek érthető módon az érettségi problémáit foglalják magukba. Vannak *tematikus jelentések és felmérések*, amelyek a közoktatás felső vezetése szempontjából döntő kérdéseknek az országos vizsgálati eredményét tartalmazzák. Ilyen vizsgálatokra csak ritkán kerül sor, de az országos helyzetkép kialakítása szempontjából rendkívüli jelentőségűek. Az 1973/74-es tanévben a Művelődésügyi Minisztérium a közoktatás két legfontosabb és komplex kérdését vizsgálta: a tanulók túlterhelésének csökkentését és az új Rendtartás bevezetésének tapasztalatait. A minisztérium által instruált egységes vizsgálati szempont alapján dolgozó több mint 500 szakértő országos helyzetképet produkált. A jelentések gazdag információs forrásanyagok, aktuálisan és történelmi perspektívában is.

Vannak *állandó jelentések*. Ilyenek pl. a baleseti jelentés, rendezvények, és rendkívüli események bejelentése. A minisztériumi szervek, a megyei tanácsi szervek képviselőit, a tanácsok pedig az igazgatókat *számoltatják* be szóban, illetékességi területük egészéről vagy egy-egy kérdérről. A beszámoltatások, megbeszélések és tapasztalatcserék, viták is egyben. Az ezekről készült jegyzőkönyvek, összefoglalók szintén fontos információs forrásanyagok.

A *nemzetközi kapcsolatokban* szinte felmérhetetlen bázis-érték rejlik, noha csak bizonyos feltételek mellett tárhatók fel és hasznosíthatók. Ehhez természetesen megfelelő partnerintézményekre van szükség. Pedagógiai tudományos intézményekről, könyvtárakról és ehhez hasonló rangú és profilú intézményekről van szó. Két problémával kell számolni: 1. Az efféle kapcsolatok mindig a nemzetközi politikai helyzet függvényei s a kapcsolatok hagyományai, sokszor az előítéletek is nagymértékben befolyásolják. A kapcsolatok gondos elemzéséből és az eredményekből szűrhetjük le, hogy az egyes partnerektől mit várhatunk, mennyire építhetünk rá. A pedagógia mint elmélet és gyakorlat természeténél fogva az adott országokhoz, társadalmi rendszerekhez kapcsolódik, problematikájában, probléma-megfogalmazásában és frazeológiájában egyaránt. Ebből a helyzetből jelentős különbségek származnak, amivel ha nem

számolunk, információszolgáltatásainkat nagyon bizonytalan alapra építjük. Az információszolgáltatás kiindulási alapjának és összehasonlítási módszerének meghatározása nagyon fontos, szinte döntő. Néhány éves tapasztalatunk van az összehasonlító pedagógiai munkában, amely már feljogosít az állásfoglalásra. Tapasztalataink szerint a nemzetközi kapcsolatokból származó információk akkor használhatók eredménnyel, ha a kiválasztásukban és a feldolgozásukban a hazai problémából indulunk ki, mégpedig problémátörténeti feltárással.

A külföldi információszolgáltatásokat eddig könyv-, folyóirat- és dokumentumcseré útján nyertük, eddig ez bizonyult az információszolgáltatás leggazdagabb forrásának. Ezen az úton azonban nem lehet eléggé gyorsan informálódni. Nem is eléggé átfogó az ilyen információ, sok a hézag benne, ha az információszolgáltatás teljességét akarjuk biztosítani. Nehezen lehet hozzáférni az úgynevezett belső kiadványokhoz, a hivatalos és nem titkos anyagokhoz. Az oktatáspolitikai természetű információknak viszont ezek is nagyon fontos forrásai. Ma még nincs kialakult rendje a kész információszolgáltatásoknak, csak kísérletezések folynak a kipróbált kumulált információszolgáltatás átvételére, adaptációjára.

Összefoglalva: a magyar pedagógiai információszolgáltatás rendszerének dokumentációjára, könyvtári rendszerre, egyéb információszolgáltatásokra és a nemzetközi kapcsolatokból nyerhető információkra kell épülnie. Ez látszik a legcélravezetőbbnek, noha nagy nehézséggel jár, mert létrehozása során a kurrens és a retrospektív feltárás kombinációját kényyszerülünk alkalmazni.

A felhasználók, az igények és a szolgáltatások három szintje

Több éves tapasztalataink alapján hozzávetőleges pontossággal ismerjük a felhasználók körét és igényét. Tíz évre visszamenőleg két-három évenként könyvtári szolgáltatásaink hatékonyságáról felméréseket végeztünk.

A valóságos és a potenciális igényelők körének meghatározásánál két véglettel találkozunk. Különböző okoknál fogva vannak, akik a pedagógusoknak több mint százszázalékos létszámából kiindulva az információszolgáltatás számát tízezres nagyságrendben mérik. A reális szükséglet ilyen mértékben azonban nemcsak azért nem jelentkezik, mert a pedagógus tömegek ilyen mértékben az információ gyakorlati értékét nem ismerték fel, hanem a szakmai felkészültség hiányosságából következően is, de azért is, mert a pedagógusok pályán a munka színvonalának emelését befolyásoló információszolgáltatás kimutathatóan nem béremelő tényező. Nem úgy, mint például a termelésben dolgozó műszaki értelmiségnél.

Van olyan álláspont is, hogy a hálózati és a szolgáltatási rendszer tervezésében a „programozás” elvet kövessük, vagyis az adott helyzetből csak akkor lépünk tovább minden vonatkozásban, ha ott minden tényezőnél pozitív reakciót tapasztalunk, ha a felhasználás maradéktalan, ha a szolgáltatási produktumok tökéletesek. A programozási elv nemcsak a reálisan optimális lehetőségeket szűkíti be, hanem tulajdonképpen elveti a rendszertervezést is. Olyan „magas” követelményeket támaszt, miszerint néhány főre korlátozódik a pedagógiai információszolgáltatás „kiérdemlők” száma, amiért már sem központi intézményt fenntartani, sem rendszert tervezni nem érdemes. Meg kell azonban jegyezni, hogy saját véleményem szerint is jobb „információszolgáltatás” előidézni, mint a túlzott informálással — ami lényegében szubjektív állásfoglalás — „információcsömört” kelteni. Ez a felfogás azonban nem azonos a „programozási” elvvel, lényegében a színvonalas, differenciált, mértéktartó és az igényfelhasználást értékelő információszolgáltatás megvalósítása.

1. A felhasználók első csoportjába a vezetők tartoznak. Országos vezetői szinten a közoktatásról (alsó-, közép- és szakoktatás részben) van elsősorban szó. A felsőoktatásban mindenképp a pedagógusképzéssel számolunk, más szak-

emberek képzését tekintve az átfogó témák (marxizmus-oktatás, általános fejlesztési tendenciák, nevelési kérdések stb.) érintenek minket partneri minőségben. Az igénylők köre 20—50 között van, a rendszeresen informálódók száma 20, a potenciális létszám 50. Az igények oktatáspolitikai, oktatásfejlesztési témájúak, amit hírközlési, referálási és összehasonlító formában dolgozunk fel. Gyakori az egyéni tájékoztatás. Az effajta tevékenységet a döntés-előkészítés követelményével mérve 1971 óta mondhatjuk rendszeresnek.

A vezetés középszintjén a megyei tanácsok vezető káderei körében a tájékoztatás eléggé kialakulatlan. A pedagógiai információ a döntés-előkészítésben középszinten ma még alig játszik szerepet. Az igénylők köre megyénkint 10 és 60 között mozoghat. Ez a kör tekintélyesen megnövekedhet akkor, ha a megyei továbbképzési intézeteket, kabineteket, szakfelügyelőket is számításba vesszük, mint potenciális igénylőket. Az oktatáspolitikai és pedagógiai döntések realizálásában kulcsszerepet játszanak az iskolák, intézmények igazgatói. Ha ma még nagyon is szórványos a részükről megnyilvánuló igény, a megnövekedett hatáskörök és a társadalmi ellenőrzés szorító kényszerében egyre inkább várható, hogy a tervszerűség, a pedagógiai megalapozottság visszaszorítja az alkalmi jellegű döntéseket. Ebben az esetben a vezetés alsó szintjén is számolni kell a döntésselőkészítő információkkal. A kört meghatározó két adat igen széles skálán mozog. Mintegy 5000 általános iskolai és mintegy 1000 középfokú intézmény igazgatót tartunk számon. 5 éves távlatban a kört 50 és 500 között húzhatjuk meg, feltételezve a megyei információs bázisok erőteljes kiépítését és intenzív működését. Középszinten, de méginkább alsóbb szinten a vezetők információ-igénye sok metodikai jellegű elemet tartalmaz és ennek következtében a referálás, az összehasonlító tevékenység van előtérben.

2. A pedagógiai információk felhasználóinak másik csoportját a *neveléstudományi kutatók* alkotják.¹ A különféle pártdokumentumok és állami rendelkezések az utóbbi másfél évtizedben több alkalommal tették kritika tárgyává a pedagógiai kutatás gyengeségeit. Az MSZMP KB 1972. júniusi határozata rámutatott: „neveléstudományunk elmaradt a követelményektől. Ezért nem tud kellő segítséget adni sem a gyakorlatnak, sem a köznevelés távlati fejlesztésének tervezéséhez. A kutatás bázisai erőtleneek... Fontos közoktatáspolitikai, pedagógiai tartalmú döntéseket nem előzött meg kísérlet, elemzés, a hazai és a nemzetközi tapasztalatok gondos figyelemmel kísérése és körülményeinkkel való egybevetése”. A tudományos kutatás és a közoktatás távlati fejlesztési programjának összekapcsolása és a szocialista országok kutató intézményeivel való együttműködés szükségességének felismerése inspirálta a pedagógiai információval való foglalkozást. Ez játszott közre abban, hogy a pedagógiai témák a kormány által jóváhagyott és finanszírozott kutatási főirányok közé kerültek.²

A kutatások témafelelősei és bázisintézményei a következők: MTA Pedagógiai Kutatócsoportja, Országos Pedagógiai Intézet, Népművelési Intézet.

Kutatásokkal e témafelelősökön kívül más intézmények is foglalkoznak. Vannak továbbá a neveléstudománnyal neveléslélektani, munkalélektani, szociológiai és szak módszertani vonatkozásban érintkező kutatások. Számottevő kutatási bázisok az egyetemek, főiskolák peda-

¹ A tudományos kutatás főbb eredményei (1969—1972). Szerk. Kovacsics József. Bp. 1974. 86., 118., 138.

² A köznevelés fejlesztését szolgáló pedagógiai kutatások terve (1973—1990). Közreadva — többek között — a Magyar Pedagógia 1974. 1. számában.

gógiai tanszékei. E kutatások témafelelős intézményeinek tehát koordinációs szerepük van, amit azonban nem lehet kizárólagosnak tekinteni; pontosabban szólva a pedagógiai információs tevékenység is koordinálja bizonyos vonatkozásban a neveléstudományi kutatásokat.

A kutatási információ egyik csoportja a hazai szakirodalom tematikus, szakrendszerű és tárgyszavas bibliografikus feldolgozása. Ez a forma csak részben valósítja meg a „köztes kutatási eredmények” információáramlását. A kutatók általában egymástól elszigetelten dolgoznak, hiányzik az alkotást megteremtékenyítő és meggyorsító információcsere az azonos témakörökben dolgozók között. Sajnos, sok esetben még a hiányérzetet sem lehet tapasztalni.

Az információ másik csoportja a külföldi szakirodalom feldolgozását foglalja magában, könyvészeti, dokumentációs és összehasonlító pedagógiai feltárás formájában. Kiaknázatlan terület a külföldi, elsősorban a szocialista oktatási intézményekkel, kutatókkal való intenzív kapcsolat kiépítése, az azonos témákban kutatók közvetlen összekapcsolása. Ide tartozik a magyar pedagógiai szellemi termékek referálása oroszul, angolul, németül és franciául, abból kiindulva, ahogy nemzetközi tudományos szervek tematikus információs kiadványaikhoz kérik vagy úgy, hogy saját kiadványainkban referáljuk.

3. A pedagógusok, elsősorban az *alkotó-gyakorló pedagógusok metodikai informálása* vitatott kérdés: szükség van-e rá? milyen területre vonatkozzon? milyen módon lehet az igényeket fokozni? a szaksajtón kívül szükségesnek látszik-e az információs hálózat valamilyen speciális kiépítése?

Véleményem szerint az információnak ezzel a területével is foglalkozni kell, mert a gyakorlati pedagógia korszerűsítésében az alkotó kezdeményezések csak így bontakozhatnak ki. Sőt itt még másra is kell gondolni. A pedagógiai folyamat korszerűsítése során — ezt az egyre szaporodó jó tapasztalatok is megerősítik — a tanuló kerül az információ központjába. A problémafeltáró tanulás, az önképzőkészség megalapozása rákényszerít bennünket a *tanulói információval*, a tanulói információs hálózat kiépítésével való foglalkozásra. A tanulók és a pedagógusok informálása között azonban lényeges különbségek vannak, annak ellenére, hogy pedagógiai oldalról tekintve mind a kettő metodikai jellegű és több információ forrása is azonos. A tanulók informálása a tanulás érdekében történik, tulajdonképpen individualizált tanulás ez, a jövő kutató emberének formálása. Az angol és francia pedagógiai irodalomban az iskolai információs központot az audiovizuális anyagok központi szolgáltatásával azonosítják.³ Szerintem az iskolai információs központról elsősorban nem ebben az értelemben kell gondolkodni, hanem a problémafeltáró tanulás feltételeinek biztosítása vonatkozásában. A tanulók előtt világosak a tantervi célok, amelyeknek megvalósítását munkájuk saját megszervezésével is segítik. Az információs központ egy iskolai könyvtár, amely azonban nemcsak egy! iskola, hanem egy nagyobb település iskolahálózatának tanulói információs feladatait el is látja.

Az igények a következőképpen összesíthetők 10—15 évre perspektivikusan kivetítve:

A vezetői információs kör felső szintén, rövid idő alatt teljessé, színvonalassá tehető, feltételezve a kölcsönhatásos fejlesztést;

³ T. Decaigny: The Media Resources Center — A new myth. Educational Media International, 1973. 2. sz. 4—8. OPKM dok.; W. S. Fowler: Library resources in secondary schools. Trends in Education, 1973. 31. sz. 35—38. OPKM dok.; Ju. Sz. Alferov: Mezsduarodnoje bjuro prosvvescsenija Juneszko. Szovetszkaja Pedagogika, 1972. 9. sz. 132—134. OPKM dok.

középszinten 4—5 éven belül a 25—30 megyei információs alközpontra építve 5—600 főre tervezhetünk differenciált szolgáltatási rendszert;

alsó szinten még hosszú távon is nehéz becsülni, reálisan úgy képzelhető el, hogy a megyei hálózati rendszer kialakul és ennek keretében 6—800 egyéni informálást bonyolítunk le.

A kvalifikált *kutatók informálását* 4—5 éven belül 200-ra, 10—15 éven belül ennek a kétszeresére illetőleg, annál többre, 4—500-ra tervezhetjük. Mindenképpen számolunk a tervszerű és kiszélesítve értelmezett tudósképzéssel, az egyetemek, főiskolák pedagógiai oktatóival és azoknak az alkotó pedagógusoknak 25⁰/₀-ával, akik a tudományos képzés alsó szintjét elérték és egyetemi doktorátust szereztek.

A módszertani információs kört a nagyobb iskolavárosokra képzeljük el, úgy hogy 25—30 nagy iskolavárosban iskolai információs központ épül ki, nagyobb hangsúllyal — de nem kizárólagosan — a tanulói információk szolgáltatására.

Hálózati együttműködés

A Tudománypolitikai Bizottság állásfoglalása szerint, a társadalomtudományi információs rendszer kialakítása keretében a pedagógia társadalmi fontosságának és a pedagógiai információ eddig elért eredményeinek együttes figyelembevételével került sor az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum keretében a központ kijelölésére, illetőleg a hálózat intézményes szervezésének megindítására.

A szakközpont feladata az igények körvonalazása, amit fentebb próbáltunk megfogalmazni. A társadalmi szükséglet — a nem kevés bizonytalansági tényező ellenére is — világos. Erre lehet és kell építeni a hálózatot országos méretben, szervezetileg és funkcionálisan.

Országos központ, alközpontok és tagintézmények kooperációs együttműködéséről van szó. A kiépítést és a fejlesztést tekintve jelenleg és még 4—5 évig a központi szerv kiépítése és megerősítése van előtérben, bár inkább célszerű a szintekkel való foglalkozást fáziseltolódással párhuzamosan tervezni, mint csak egymásutáni sorrendben. A központi szerv kiépítésének első menete után tehát párhuzamosan kell foglalkozni az alközpontokkal, a megyei szervezetek kiépítésével, s ekkor kell megtalálni azokat a módokat, amelyek biztosítják az alközpontokon keresztül hozzájuk csatlakozó tagintézmények egységes, ütemes fejlesztését. A szakközpont feladata az is, hogy biztosítsa a hazai információs szervezet kapcsolatát más információs rendszerekkel, építsen ki bilaterális és multilaterális kapcsolatokat a pedagógia nemzetközi információs szervezeteivel.

A magyar pedagógiai információs rendszer hálózati fejlesztése történhet az intézmények kooperatív együttműködésével, megvalósulhat rendeleti szabályozással, illetőleg a két forma kombinációjával. A tartalmas, színvonalas, gyors és tartós szolgáltatási rendszer nagymértékben biztosítja az intézmények kooperációját. A társadalmilag hasznos és elismert információ közös vállalásán alapul az együttműködés igénylése. De így még nem küszöbölődik ki az átfeledés a szolgáltatási formákban és hatásterületben. Ezért szükség van bizonyos rendeleti keretekre, különösen a feltételek biztosításában és a szolgáltatások koordinálásában.

1974 májusában tájékoztunk azoknál a szerveknél, amelyek a pedagógiai információval valamilyen kapcsolatban lehetnek. A kooperáló szervek lehetnek 1. könyvtárak, 2. pedagógiai kutatóintézetek, pedagógus továbbképző szervek, 3. oktatást-nevelést segítő központi szervek,

4. tömegkommunikációs szervek. Elsősorban az érdekelt bennünket, hogy milyen együttműködési szándékot remélhetünk. Az együttműködés legáltalánosabb formája a központi információ-szolgáltatások átvétele és eljuttatása az igénylőkhoz és az igények visszajelzése. A hálózati információ-áramlás biztosításában 45 intézmény közreműködésével számolhatunk úgy, hogy költség hozzájárulást nyújtanak a kiadványok sokszorosításában. A közreműködés másik formája az információk egységeik kidolgozásában való részvétel. Erre való hajlandóságot 15 intézmény mutatott; ami azonban még nem azt jelenti, hogy ezek az intézmények a megvalósítás feltételeivel is rendelkeznek.

A pedagógiai információ hálózat tervét és problémáit az említett intézmények képviselőivel megvittuk. Mik a teendőink? A hálózati tevékenység kialakításához és rendszeressé válásához alkalmassá kell tenni a központot feladatai ellátására; meg kell valósítani a koordinációt; ki kell dolgozni a káderképzés programját.

Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum — bizonyos követelményekkel mérve — már ma is a pedagógiai információ központja. *Felül kell azonban vizsgálni az eddigi szolgáltatásokat és az információknak megfelelő szervezeti keretet kell adni az intézetben belül.* Általános információt lehet nyerni a referensz-szolgáltatástól, ha az a jövőben az információ céljait sokkal jobban szolgálja, s ha információk szakkatalógusra támaszkodhat. Általánosan informáló kiadványainkban is sajátos szempontokat kell érvényesíteni. A hazai szakirodalom informálását szolgálja a *Magyar Pedagógiai Információ*. Ebben különösen az új kutatási eredmények jelzését és a „köztes” kutatásokról való tájékoztatást kell biztosítani valamilyen módon. Nehezebb feladat a külföldi szakirodalom informálása, illetőleg a nemzetközi szakirodalmi informálásba való bekapcsolódás. Ezt a követelményt a *Külföldi Pedagógiai Információ* c. kiadvány csak a folyóiratreferálás vonatkozásában érvényesíti maradéktalanul. Nehézkés benne a visszakeresés, különösen ha a retrospektív szempontokat akarjuk érvényesíteni. Sokkal nagyobb figyelmet kell fordítanunk a könyvek információ feltáráására. Jelentős mértékben kibővült az utóbbi időkben a szelektált és tematikus információ. Legrégibb forma a téma-bibliográfia, amely kumulálódott és differenciálódott, s jelenlegi állapotában is megbízható eligazodást ad a kutatás kezdetén. Az információ bibliográfiai tevékenység fejlesztési iránya azonban jelenleg vitatéma. Eredményesnek tartjuk az összehasonlító pedagógiai tanulmányokat, úgy is, mint döntés-előkészítő munkákat, és úgy is, mint kutatási forrásanyagot. A *Pedagógiai Információs Bulletin*-ben évenként kötelező jelentést állítunk össze a nemzetközi fejlesztési tendenciákról.

Az információ tevékenység értékelésében fontos szempont a *hatékonyság* vizsgálata. Az objektív tartalmú gyors információ növelheti igazán a szolgáltatás tekintélyét és fokozhatja, fejlesztheti az igényeket.

Ebből a szempontból megnéztük egy információ egység, a *programozott oktatás* útját a szakirodalomban való felfedezésétől a gyakorlati alkalmazásig. Ismereteink szerint — a neveléslélektani előzményektől eltekintve — A. A. LUMSDAINE és R. GLASER művéről (*Teaching machines and programmed learning*. Washington, 1960.) már a megjelenést követő évben dokumentáció útján (OPKM dok. 15906) tájékoztatást adtunk. Szélesebb körű és rendszerezett, annotált bibliográfia jelent meg a programozott oktatásról az intézet 1963/64. évi évkönyvében.⁴ Igényesebb ismertetések 1963-ban jelentek meg a Valóságban és a Köznevelésben.⁵ A pedagógiai gyakorlatban való alkalmazásról 1964 decemberében történt hivatalos állásfoga-

⁴ Hegedüs Lászlóné, Illés Lajosné: Új pedagógiai eszközök és eljárások. Az Országos Pedagógiai Könyvtár Évkönyve. 1963—1964. Bp. 1965. 71—91.

⁵ Hadas Ferenc: Pedagógia és kibernetika. Valóság, 1963. 6. sz. 112—118.; Ágoston György: A programozott oktatás és az oktatógép. Köznevelés, 1963. 16. sz. 494—499.

lás a Művelődésügyi Minisztérium közoktatási revíziós területének vezetői értekezletén. A következő fázis a gyakorlatban való elterjedés értékelése lenne. Ez azonban már csak részben az informálás minőségének függvénye, itt sokkal súlyosabbak az egyéb tényezők, pl. az anyagi feltételek, az oktatás szervezése, a hagyományok ellenállása stb.

Azt megalapozottan állíthatjuk, hogy egy adott információs egységről — az információhordozóban való megjelenésétől számítva — *egy féléven belül* tudomást szerezhetnek a magyar szakemberek, ilyen lehetőség van az információ-áramlás ütemezésére. Ez egyrészt annak köszönhető, hogy az OPKM más nagy intézményekhez viszonyítva is jelentős információs kapcsolatokkal rendelkezik, másrészt nagy tapasztalata van az információ-feldolgozásban közreműködő munkacsoportjának.

Égetően szükséges a *szolgáltatások koordinálása*. A pedagógiai információ ugrásszerű növekedésének nemcsak tanúi, hanem szenvedő alanyai is vagyunk. A kooperációban számbavehető intézményeknek a közelmúltban 53 kiadványa jelent meg, ezeknek egy része folyóirat jellegű (11), a legnagyobb részük évkönyv és tanulmánykötet (29) és a többi (13) bibliográfia. A már említett értekezlet leendő szervezetünk funkcionális bemutatását is célozta. Az ott kiállított kiadványokról elhangzott vélemények a kapcsolatok teljes hiányát mutatták. Elkezdtük a kapcsolat kiépítést elemi fokon: pontos címjegyzéket állítottunk össze a hálózat tagintézményeiről, megjelent információs kiadványainkról és elkészítettük a külföldi pedagógiai folyóiratok lelőhelyjegyzékét. A koordináció tartalmilag az információs forrásanyagok beszerzésében, feltárásában, a tájékoztatási igények racionális kielégítésében és tervszerű fejlesztésében való együttműködés. Az teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy a tagintézmények hatóköre nem keresztezi egymást, itt tehát koordinációra nincs szükség.

Nem lényegtelen kérdés a koordinációs tanács működése. Kielemeztük, hogy mely intézmények befolyásolják döntően a szolgáltatás rendszerét és minőségi alakulását: OPI, FPK, MTA Pedagógiai Kutató Csoport, Magyar UNESCO Bizottság, Országos Oktástechnikai Központ, Magyar Rádió- és Televízió, megyei továbbképzési intézetek, kabinetek és a pedagógusképző intézmények. Ebből a körből alakul ki a Koordinációs Tanács.

A pedagógiai információs szakembernek *pedagógiai, könyvtárosi, idegennyelvi és technikai felkészültségre* van szüksége. Az igények nagyságát a lehetőségek alakulásából nézve ma még igen nehéz felbecsülni. A képzés programjáról sem lehet többet mondani. A legkézenfekvőbb megoldásnak látszik képzett pedagógusok kiegészítő képzése könyvészeti, könyvtártechnikai területen, illetőleg idegen nyelv tanulásával. Erre épülnek a speciális pedagógiai információs ismeretek, amelyek ma még gyakorlati jellegűek, azonban a tapasztalatok gazdagodásával majd elméleti síkra is kiterjednek. Azt nem tudjuk, hogy az információs szakemberek iskolarendszerű képzése mikor, hol és milyen formában valósul meg, és ebben a szakosodásnak lesznek-e lehetőségei. Abban azonban bizonyosak vagyunk, hogy a legközelebbi években valamilyen továbbképzést kell szervezni az e feladattal foglalkozók számára.

Tudományos és technikai feltételek

Az igaz, hogy az információt először a gyakorlati igény határozza meg. Abban ha a szervezet differenciálódik, az elméleti megalapozás és a tudományos feltételek igénylése azonnal előtérbe kerül. Foglalkozni kell a tapasztalatok

elemzésével, a következtetések és az általánosítások megfogalmazásával és felhasználásával, a gyakorlat javítása céljából. A jelenség általános fejlődési logikáján túlmenően két probléma merül fel: a szakszótár és a visszakeresési rendszer tudományos kidolgozása.

A pedagógiai információt a hazai szolgáltatásokban és a nemzetközi anyagokra való építést csak a *pedagógiai szakszótár* segítségével valósíthatjuk meg. Ma a pedagógiai fogalmak bábeli zűrzavarában lehetetlen informálni egzakt fogalmi elhatárolás nélkül. A készülő új pedagógiai lexikon — aminek mielőbbi megjelenését nagyon várjuk — javítja majd az eligazodást, és segítségével össze lehet állítani a pedagógiai fogalmak magyar nyelvű elhatárolását és rendszerét. Ezt kell kiegészíteni a szükséges információs jelrendszerekkel. Ebből készül majd el az orosz, angol, német, esetleg francia nyelvű terminológiai összeállítás. A szakszótárnak a magyar nyelv és pedagógia fogalmi rendszerében kell elkészülnie, és nem fordítva, az idegen nyelvből kiindulón. Össze kell vetni anyagát a hasonló jellegű magyar dokumentumokkal, mindenekelőtt az értelmező szótárral. Ismerek terveket a szakszótárfragmentumok összeállítására (értékelés, óvodapedagógia stb.). Ezek elszigetelt törekvések, de eredményeikkel számolnunk kell. A szakszótár összeállításához jó néhány szakemberre van szükség, akik pedagógiailag és az egyes nyelvekben jól felkészültek. Kiindulásul el kell készíteni a dokumentum koncepcióját, ki kell alakítani a munkálatok metodikáját.

A szakszótár segítségével lehet azután kidolgozni a *visszakeresési rendszert*, továbbá a *tezaurszt* is, mint az információrendszer eszköztét.

Jelenleg az információ tárolási és visszakeresési rendszerének két típusát tanulmányozzuk. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal könyvtári és dokumentációs részlege létrehozta az Integrált Tudományos Információs Rendszert (ISIS).⁶ Ennél az vizsgálandó meg, hogy a rendszer egésze vagy egyes elemei adaptálhatók-e a pedagógiára és a magyar pedagógiai fogalmi rendszerre.

A másik rendszer (ERIC) az USA-ban épült ki, tájékoztató központja Washingtonban székel, 16 speciális szakterületi neveléstudományi kutatóintézet információ-szolgáltatásait egységesítette és koncentráta a tájékoztató központba. Itt az vizsgálandó meg, hogy a descriptorrendszer a hazai szolgáltatásokban miként használható fel.

A tezaursz-kutatás ma nemzetközi téma. Intenzíven foglalkoznak vele a Szovjetunió neveléstudományi akadémiáján, az NDK Tudományos Akadémiáján, de vizsgálják a román kutatók is.⁷ Számunkra az volna a legelőnyösebb, ha szocialista országokban kidolgozott tezaursz-rendszert vehetnénk át, ez jelenthetné a legkisebb adaptációs nehézséget. A szovjet, a német és a román tezaursz-kutatási eredményeken kívül megvizsgálhatjuk az ERIC, IRTE, Thezauruza Pädagogik és OECD MARC-II. rendszert is. Bár a vizsgált tezaurszok erősen eltérnek egymástól, és a teljes vagy részleges adaptációra egyik sem alkalmas, mégis összeállíthatjuk segítségükkel az általános osztályozási sémát, a rendszer alapelveit, s mintegy 200 törzs-szak kifejezés jegyzékét.

A fogalomrendszer belső szerkezetében első lépés a funkcionális behatárolás. Milyen legyen a pedagógiai információs rendszer tezaursza? *Tudományközpontú-e vagy gyakorlati szempontú?* Ha tudomány szempontú, akkor a kutatás mindenkori szintjét tükrözi, ezért szükségképpen retrospektív jellegű, és egy részében mindig túlhaladott. Egy-egy terület dinamikus fejlődésével együtt jár a részletesebb kifejtésű tezaursz, ezáltal a retrospektív jelleg még markánsabbá válik. Véleményem szerint a gyakorlati szempontú tezaursz fogalmi elhatárolása és rendszere nem annyira markáns; az információ szelekcióját erősen nehezíti. Tehát az előnyök inkább a tudományközpontúság mellett szólnak.

⁶ Integrated Scientific Information System. Geneve, 1972. 115. oldal. OPKM dok.

⁷ G. Lasarescu: Contribution the a Romanian thesaurus for education. Centrul de informares si documentare al invatamintului. 1973. 2. sz. 133—136. OPKM dok.

A tezausz fogalom-rendszere a visszakereső rendszer alapja. Ez határozza meg az előnyök és a hátrányok mérlegelését. A visszakeresés jellemző-kombináció szerint történik s minél több aspektusból keressük vissza, annál több nézőpontot kell képviselnie a tezauszoknak. A leegyszerűsített aspektus lehetetlenné teszi a tájékozódást a dokumentum-gyűjteményben. Egyik megoldási mód a *hierarchikus osztályozás*. Ebben a rendszerben tetszőleges jelzőkombinációk csak a hierarchia megfelelő szintjének arányában alkalmazhatók. A *fazettás osztályozásban* a jelzőkombinációkat aspektusok szerint állítják össze, amit az indexelő és visszakereső építőelem formájában alkalmaz. A *koordinált indexelés módszere* azon alapszik, hogy egy információkérés releváns tartalma elégséges pontossággal fejezhető ki az indexelt szövegben explicit vagy implicit módon benne levő kulcsszavak összességében. A relevanciát úgy nézzük, mint elsődleges tartalmat. Itt az inadekvátság forrása a szinonímia, a poliszémia és a homonímia, mivel nem biztosítanak elfogadható felidézési és pontossági szintet.

Ezek példák, amelyekkel az alkalmazott és alkalmazható rendszerek sora koránt sincs kimerítve.⁸ Csupán az volt a célom, hogy a tezausz keresésében jelentkező nehézségeket érzékeltessem. Ide tartozik még a hagyományos könyvtári szakozás és a tezauszba sorolás kapcsolata. Szükség van-e mindkettőre vagy kiküszöböli-e a hagyományos szakozást a gépesített, visszakeresési rendszer bevezetése? Minden jel arra mutat, hogy mindkettőre szükség van, különösen a könyvészeti retrospektív visszakeresés miatt és azért is, mert így a művelet pontosabbá válik. Márpedig ez a cél.

Az ERIC-hez és a szovjet információs rendszerhez képest a mi információs rendszerünk szükségszerűen több szervezeti elemet kell, hogy tartalmazzon. Nem nélkülözhetjük a külföldi információs rendszerek, mindenekelőtt a szocialista országok leendő információs anyagainak a beépítését. Emellett szükség van a retrospektív könyvészeti programra, a dokumentációs programra és mindezekkel összefüggésben az elterjesztési rendszerre. Ez utóbbi feltételezi az alközpontok szolgáltatási rendszerének működését és emellett a „tárolási eszközrendszer” kifejlesztését, az információs egységek közti információ-áramlást, kölcsönzési rendszert, reprodukciós tevékenységet. Végeredményben az egyes alközpontoknak „tehermentesítő állomás” szerepet kell betölteniük, tevékenységük bizonyos területeken differenciálódik, amelynek megfogható produktumai az információ-áramlásba kerülnek. Az egyes alegységek erre máris készek. Vannak ilyen célzattal készült kiadványaik. Végeredményben ennek oda kell fejlődnie, hogy a „tehermentesítő állomások” produktumai rendszeresen betáplálódjanak az információs központ szolgáltatási rendszerébe, a feldolgozás és a visszakeresés minden vonatkozásában.

Bekapcsolódás a nemzetközi rendszerbe]

Vannak kapcsolataink és nem is kis számban, de hagyományos formák között, s ez többnyire csak a kiadványcserére szorítkozik. Esetenkint adatokat is szolgáltatunk információs célzattal. Az anyagok cseréjéről a továbbiakban sem mondhatunk le, igen fontos szerepe lesz a jövőben is, különösen a másként be nem szerezhető forrásanyagok, valamint az átvett kész információk ellenőrzése és az új szempontok szerinti feldolgozása miatt is. E területen nagyon hasznos a

⁸ A. I. Mihajlov, R. Sz. Góljarevszkij: An Introductory Course on Informatics. Documentation. Paris, 197?. 208 oldal. OPKM dok.

nemzetközi szabvány. A kapcsolatok hagyományos formáit tehát nem szabad elejteni, sem elhanyagolni, sőt törekedni kell az intenzitás fokozására. Vannak azonban új szükségletek és új formák.

Az államok közti kulturális együttműködés szükségleteként fogalmazódott meg 1962-ben az Európai Oktatási Miniszterek III. Konferenciáján az információs és dokumentációs központ felállítása.⁹ Ez a központ (EUDISED) néhány év óta működik is. Megszervezték az irányító bizottságot, amely az információgyűjtésen kívül, de annak érdekében javaslatokat dolgozott ki a nemzeti és nemzetközi információs területek információ-egységeinek egyeztetésére, szabványosítására.

Az EUDISED-rendszer a tudományos kutatás világinformációs rendszeréhez (UNISIS) kapcsolódik. Feladata az is, hogy a nemzeti EUDISED-bizottságok párhuzamos fejlődését elősegítse. Ennek egyik kísérlete az a nemzetközi információ-csere, amelyben az irányítócsoporthoz angol, francia és német nyelvű szókinccsel dolgozott ki, amit ki akarnak terjeszteni a spanyol, olasz és a holland szókinccsre is. Az EUDISED a fejlett kapitalista országok információs központjait koordinálja és tervezi, segíti az egyes tagországokban az „adatbank” felállítását.

Az Európa Tanács tagországain belül az információs központok közti kapcsolaton keresztül megvalósuló információ áramlás három „információs útvonalon” keresztül valósul meg:

- a nemzeti EUDISED-központok és a koordinációs központ kapcsolatában;
- egyes földrajzi és nyelvterületeken belül, pl. a skandináv országokban vagy a német nyelv területén;
- az egyes diszciplínák speciális dokumentációs központjainak tevékenységében.

Most indult el az UNESCO védnöksége alatt egy olyan információs szervezet létrehozása, amely az európai országokra terjed ki, tekintet nélkül a társadalmi rendszer különbözőségeire. E szervezet 1974 novemberében rendezte meg pedagógiai információs kollokviumát (EDICO) Prágában, hármas célkitűzéssel: áttekinti az európai országok információs rendszerét, különös tekintettel az oktatási szervezetekre; megvizsgálja a nemzetközi együttműködés lehetőségeit és előfeltételeit; továbbá tapasztalatot cserél a tudományos pedagógiai információk területén a kibernetikai, reprográfiai és kommunikációs technikák alkalmazásáról.

Számunkra a nemzetközi információs szervezetekkel való kapcsolatfelvétel annak érdekében történik, hogy saját rendszerünket kiépítsük és színvonalasan működtessük, ezen az úton is bekapcsolódjunk a nemzetközi tudományos élet vérkeringésébe, és emeljük a magyar elméleti és gyakorlati pedagógia tekintélyét.

⁹ G. Silvestri: Az Európa Tanács EUDISED-programja. Educational Media International 1973. 3. sz. 2—3. OPKM dok.